

Ontmaskering van verborgen motieven

Over de plicht tot kuisheid bij Michel de Montaigne

Bram Zoon

Maar wat zijn we anders dan tweedracht en tegenspraak?
Michel de Montaigne (1533–1592)

*In het vuur van de hartstocht vloeit alles ineen.
In elkaars armen zijn alle grenzen verdwenen.
In die extase zijn leven en dood, al is het maar voor even, één.*

Onrustig schuif ik op de zitting van de stoel, mijn handen zweven in de aanslag boven het toetsenbord. Mijn vingertoppen voelen koud, als verdoofd aan. Doelloos kijk ik naar buiten, dan weer in het melkwitte van mijn beeldscherm. Waar komt die gejaagdheid toch uit voort, die me zo hindert en in de weg staat? Inmiddels heb ik de lichten uitgedaan, het ochtendlicht is in kracht toegenomen.

Rechts van me ligt, onder handbereik, de vuistdikke bundel van de beroemde essayist Michel de Montaigne. Het bevat alle *essais* die hij in zijn leven schreef, vertaald door Frank de Graaff. Het boek telt ruim 1300 pagina's, de eerste druk verscheen in 1993 bij Boom. Jarenlang heeft het ongebruikt in mijn boekenkast gestaan en nu ben ik het gaan lezen, of moet ik zeggen: bestuderen. Er zijn zo veel aangrijpingspunten, de veelheid aan ideeën en rijkdom aan gezichtspunten is zo groot, dat ik het indertijd ontmoedigd en overweldigd terzijde heb geschoven.

Nu is dat veranderd.¹ Aanvankelijk was ik zelfs zo overmoedig dat ik over 'Filosoferen is leren te sterven' wilde schrijven, maar ik ben uiteindelijk gezwicht voor het essay over seksualiteit 'Over enige verzen van Vergilius'.² Daar wil ik het met u over hebben. Ik begin met een schets van een niet eens zo weinig voorkomend beeld in onze tijd...

Vraagstelling

Stel, u komt erachter dat uw vrouw, of uw man, u bedriegt. Wat zou u doen? Zou u direct de relatie opzeggen, scheiden? Misschien haalt u de schouders op? Gaat u verder met waar u altijd al mee bezig was: lachen, hard doorwerken, geen krimp geven, het glas opnieuw tot aan de rand toe vullen en aan de lippen zetten? Kortom: onbezorgd doorgenieten?

Misschien stort u in? Laadt u het pistool en zet u het beverig aan uw slaap (of aan de slaap van uw partner)? Mogelijk en hopelijk denkt u: dat kan altijd nog, laat ik eerst eens bij mezelf te rade gaan. De blik van de wereld, het wapengekletter – de huiselijke intrige – afkeren, naar uzelf, in uw binnenste!

En wat zou Montaigne over deze kwestie zeggen? Deze katholiek, filosoof en politicus, wars van burgerlijk geneuzel en heilige huisjes. Een man ook die bijna geen onderwerp in zijn essays

Gepubliceerd in: *De illusie van de zelfbepaling*, Bram Zoon, 2015, pag. 44 – 59.

¹ Prof. dr. Frans Jacobs ben ik dank verschuldigd. Zonder zijn werkcolleges en aanwijzingen zou dit essay niet zijn ontstaan.

² Michel de Montaigne – *Essays* (Boom, 3^e dr. 2001, vert. Frank de Graaff), 'Over enige verzen van Vergilius' (p. 989–1058). Waarom Montaigne dit essay zo noemde, is me een raadsel: slechts enkele strofen worden geciteerd in dit bijzonder lange essay.

onbesproken heeft gelaten. Met grote kennis van zaken en bijzondere overtuigingskracht. Een scepticus die onze verborgen meningen en vooroordelen op meesterlijke wijze aan het licht brengt. Dat alles in een bijzondere stijl, vol spitsvondigheden, stekeligheden, met grote vrijmoedigheid, humor en vooral met zelfspot. Wat zou hij over deze oneerbaarheid zeggen?

Stel, opnieuw, dat u hem zou kunnen raadplegen: wat zou hij u beslist afraden, en wat zou hij met klem adviseren om wél te doen? Zou Montaigne uw kijk op het 'overspel' van uw vrouw of van uw man in een ander daglicht kunnen plaatsen? Kan hij een ander, nieuw perspectief bieden? Is het in zijn visie wellicht mogelijk om elkaar te bedriegen en tegelijkertijd eerzaam, zuiver, te zijn? En: waar komt onze verontwaardiging over deze ondeugd toch uit voort? Tegen welke achtergrond moet die worden gezien? Is het ten slotte mogelijk om ons te verweren tegen dit onheil? En als we dat doen, wat lokt ons tegenspel dan uit aan nieuw gedrag van onze partner en de inmiddels toegestroomde omstanders?

Werkwijze

Montaigne is bovenal schrijver, maar eentje met buitengewone eigenschappen: hij weet je te bedwelmen, zand in de ogen te strooien en in te pakken als je niet uitkijkt. Het is lastig om greep op zijn betoogtrant te krijgen. Om enige houvast op zijn 'probeersels'³ te krijgen is een geduldige en nauwgezette lezing van zijn verhandelingen nodig. Anders kun je hem niet verstaan, laat staan – als dit al nodig mocht blijken – tegenspel bieden. Ik gebruik daarom steeds een citaat om zijn betoog(trant) in beeld te brengen. Tussendoor plaats ik mijn opmerkingen, commentaar et cetera.

Ik ga als volgt te werk. Eerst formuleer ik het vertrekpunt, de centrale aanname achter deze verkenning. Daarna ga ik in op 'lust en kuisheid'. Ik vraag me af hoe die twee krachten op elkaar inwerken. Daardoor kom ik via een aantal citaten als vanzelf bij 'zelfbeeld aan diggelen'. Als een advocaat van het gezonde wantrouwen fileert Montaigne onze welgemanierdheid. Vervolgens ga ik in op het 'gewetensonderzoek', iets waar Montaigne een dringend beroep op doet. In een 'evaluatie' en een 'tot slot' overzie ik het veld van onderzoek nog een keer en rond ik af met enkele samenvattende conclusies.⁴

Vertrekpunt/aanname

Voor alles is er begeerte, een verlangen naar lust, die zoekt naar bevrediging. Of we willen of niet. Daar begint het mee. Het is een vuur dat ons voortdrijft, dat ons groot geluk, maar ook (niet zelden snel daarna) diep verdriet kan brengen. Een verlangen dat zo sterk is dat we er ons voor zijn gaan schamen. Iets wat omgeven is met taboes en verboden en wat we alleen onttrokken aan het daglicht, in het verborgene, tot uitvoer durven brengen. En omdat de verboden zo sterk zijn, roepen ze juist het gedrag op waar we ons weer voor schamen. Wij zijn als we niet oppassen al snel niet veel meer dan 'tweedracht en tegenspraak'.⁵

Ik laat Montaigne nu aan het woord en tussendoor overpeins ik zijn woorden en observaties.

³ Montaigne beschouwde zijn essays als 'probeersels'. Maar als we niet uitkijken, strooit hij ons met zijn bescheidenheid zand in de ogen.

⁴ Ik heb me beperkingen opgelegd. Zo heb ik niet zoiets als de huwelijksmoraal door de tijd heen meegenomen. Als ik dat wel had geambieerd, was dit opstel nooit verschenen.

⁵ Over de mens zegt Montaigne: 'De mens is werkelijk een verbazend ongrijpbaar, gevarieerd en onbestendig wezen. Het is moeilijk zich een vast en onveranderlijk oordeel over hem te vormen.'

Begeerte

‘De Goden, zegt Plato, hebben ons van een ongehoorzaam en heerszuchtig lichaamsdeel voorzien, dat als een wild geworden dier alles aan het geweld van zijn begeerte probeert te onderwerpen. Evenzo hebben ze de vrouwen een gulzig en vraatzuchtig beest gegeven, dat, als men hem niet op tijd te eten geeft, geen uitstel verdraagt, buiten zich zelf raakt, zijn woede in hun lichamen blaast, de kanalen blokkeert, de ademhaling belemmert en duizend soorten kwaad veroorzaakt, tot hij het product van ons aller begeerte opgezogen en daarmee de bodem van hun baarmoeder rijkelijk besprenkeld en beplant heeft.’

Lust en kuisheid: een broeierig veld van tegenspraken

Hoe kunnen we met zo’n krachtige begeerte omgaan? Welke mogelijkheden hebben we om haar teugels te kunnen vieren, zodat we ervan kunnen genieten zonder dat het ons verscheurt? Is het huwelijk als (traditionele) samenlevingsvorm met zijn rechten en plichten wel toereikend om de seksuele verlangens van de partners te kanaliseren en te reguleren?

Montaigne spreekt in dit verband van ‘de plicht tot kuisheid’. Deze verplichting is in het huwelijk veelomvattend en veeleisend. Van de partners wordt als tegenprestatie verwacht dat zij deze begeerte intomen, beheersen. Maar het is de vraag of de tegengestelden van lust en plicht wel in één relatie en over een langere periode verenigbaar zijn. Montaigne heeft hierover sterke twijfels. Ik citeer: ‘Maar de wil is een zeer plooibare en actieve eigenschap. Hij is te voortvarend om zich tegen te laten houden.’ Niemand mag de overspelige betrappen en toch zijn er diens (hevige) verlangens die zoeken naar een uitweg, die aandringen op verlossing en later weer vragen om kromme rechtvaardigingen...

Angst voor zelfverlies, ontmaskering van eigen verborgen motieven

‘Kortom, we verleiden en verlokken hen met alle middelen; we prikkelen hen voortdurend tot verhitte fantasieën en vervolgens schreeuwen we moord en brand! Laten we toch voor de waarheid uitkomen: er is vrijwel niemand onder ons die niet nog banger is door de zonden van zijn vrouw gecompromiteerd te worden dan door die van hemzelf; die niet bezorgder is (een verbazingwekkende naastenliefde!) over het zuivere geweten van zijn brave echtgenote dan over dat van hemzelf; die niet liever zichzelf als dief of heiligschenners zag, en zijn echtgenote als moordenaress of ketter, dan dat ze niet kuiser zou zijn dan haar echtgenoot.’

Hoewel Montaigne belangrijke verschillen tussen man en vrouw ziet, neemt hij het in *Over enige verzen van Vergilius* op voor de vrouw. De pretenties van de man en diens beroep op ‘[...] eerzaamheid zijn leeg en komen enkel voort uit eigenbelang’.

Ongelijke beoordeling van de vrouw voor hetzelfde vergrijp

‘Deze beoordeling van onze ondeugden is niet billijk. Wij en zij zijn tot duizend euveldeedens in staat, verderfelijker en meer ontaard dan onkuisheid. Maar wij definiëren en beoordelen de zonden niet naar hun natuur, maar vanuit ons eigenbelang; daardoor krijgen ze zulke ongelijke trekken. De strengheid van onze geboden maakt het feit dat vrouwen zich aan deze zonde overgeven, ernstiger en zondiger dan de aard ervan rechtvaardigt, en leidt tot gevolgen die erger zijn dan hun oorzaak.’

Zo komen we dan bij die kuisheidsgelofte, als eis in ons monogame huwelijksverband, die niet geringe eisen aan de partners stelt. Montaigne zegt dat dit beding grotendeels en exclusief op de schouders van de vrouw rust.

De kuisheidsgelofte

‘Het is zeker de zwaarste en meest rigoureuze der menselijke plichten, die we de vrouwen hebben toebedeeld en we laten hun daar ook alle eer van hebben. Die moet een bijzondere prikkel voor hen zijn om er in te

volharden, een mooie gelegenheid ons uit te dagen en de vloer aan te vegen met onze ijdele pretentie dat we in dapperheid en deugdzaamheid hun meerdere zouden zijn.’

Dans van afstand en nabijheid

‘Een man die een vrouw het hof maakt en afgewezen wordt, geeft zijn verovering niet op als deze afwijzing wordt ingegeven door kuisheid en niet door haar voorkeur voor een ander. We kunnen nog zo schelden, dreigen en klagen: het is gelogen; we houden daarom des te meer van haar. Niets is verlokkelijker dan ingetogenheid die niet kortaf en bits is. Het is stompzinnig en verachtelijk om tegen haat en verachting in hardnekkig door te gaan; maar ingaan tegen een deugdzame en onwankelbare vastbeslotenheid vermengd met sympathie en dankbaarheid, dat is een oefening voor een edele en grootmoedige inborst. Een vrouw kan onze gediensigheden tot op zekere hoogte dankbaar aanvaarden en ons in alle eer en deugd laten voelen dat ze ons niet veracht.

Want de regel die hun gebiedt ons te verafschuwen omdat we hen aanbidden, en ons te haten omdat we hen beminnen, is beslist wreed, al was het maar omdat hij zo moeilijk is. Waarom zouden ze niet het oor lenen aan wat we te vragen en aan te bieden hebben, zolang dat binnen de grenzen van het eerbare blijft? Op grond waarvan vermoeden we dat zij in hun hart vrijere opvattingen lijken te koesteren? Een koningin uit deze tijd zei gevat dat je door zulke avances af te wijzen je eigen zwakheid bewijst en erkent dat je gemakkelijk te veroveren bent; en dat een vrouw die geen verleidingen gekend heeft, zich niet op haar kuisheid kan beroemen.’

In het samenspel van aantrekken en afstoten zijn geen scherp getrokken grenzen: er is een zekere variëteit mogelijk. Hoe ziet die vrije ruimte er uit? En wat omlijnt die ruimte?

De grenzen van de eerbaarheid

‘De grenzen van de eerbaarheid zijn niet zo nauw getrokken. Het is mogelijk om zonder ze te overschrijden de teugels wat te vieren en wat vrijheid te nemen. Langs deze grenzen bevindt zich nog een gebied dat vrij, onbepaald en neutraal is.’

Liefdesgunsten

‘Wie in staat is geweest haar met kracht op te jagen en in haar vesting in een hoek te drijven, zou een dwaas zijn als hij niet tevreden is met zijn succes. De waarde van een overwinning wordt afgemeten naar de moeilijkheid ervan. Als u wilt weten welke indruk uw dienstbetoon en kwaliteiten in het hart van een vrouw hebben achtergelaten, moet u dat afmeten aan haar gedrag. Sommige vrouwen kunnen door weinig te geven veel geven. De dankbaarheid die een bewezen dienst verdient hangt volledig af van de gevoelens van degene die hem verleent. [...] Dit weinige te geven kost haar misschien meer dan het haar partner kost om haar alles te geven. Als in iets de zeldzaamheid waardebepalend is, dan moet het hierin zijn. Kijk niet naar hoe weinig het is, maar hoe weinigen het krijgen.’

Als die grens toch is overschreden, is er ook een mogelijkheid op herneming en herkansing...

Vooraanstaande plaats van de deugd en de waarheid

‘Ik heb vrouwen wier goede naam lange tijd ten onrechte was belasterd, door louter standvastigheid zonder speciale inspanning of kunstgrepen de algemene achting van de mannen zien herwinnen: iedereen had er spijt van en kwam terug op wat hij ervan had geloofd. Na destijds enigszins beruchte meisjes geweest te zijn bekleeden zij nu een vooraanstaande plaats onder de fatsoenlijke en geachte vrouwen. Iemand zei tegen Plato: ‘Iedereen spreekt kwaad over u’. ‘Laat ze maar’, antwoordde hij, ‘ik zal op zo’n manier leven, dat ik ze dwing anders te praten.’

Zelfbeeld aan diggelen

Montaigne heeft nauwelijks fiducie in ons ethisch vernuft of besef. Hij demaskeert onze zelfingenomen praatjes en beloften met kracht en overgave. Uw verontwaardiging over de ondeugd

van uw partner komt slechts voort uit angst voor gezichtsverlies, gekwetste ijdelheid, en heeft niet al te veel met haar (of uw) eerbaarheid van doen.

Hij maakt het wel bont, gaat nogal tekeer met zijn interpretatiewoede, vindt u niet? Het beeld dat we zo graag over onszelf naar buiten brengen, slaat hij aan gruzelementen. Er blijft niet veel van ons over. Maar hij is meesterlijk en onovertroffen in zijn overdrijvingen. Dat roept de vraag op waarom hij dit toch zo nadrukkelijk en met overgave deed. Dat hij naar waarheid en waarachtigheid zocht, staat buiten kijf. De vraag is of er ook andere motieven een rol spelen in zijn zoeken naar waarheid. Daarover straks meer.

Er zijn ook nog andere krachten die een rol spelen in onze verontwaardiging, namelijk *jaloerie* en *nijd*. Montaigne noemt dit in *Over enige verzen van Vergilius*: ‘de meest nutteloze en turbulente ziekte waaraan de menselijke geest lijdt’. Wat moeten we doen om ons niet door haar te laten meeslepen? Geen drukte over maken? Dat vraagt wel iets heel bijzonders van ons.

‘Lucullus, Caesar, Pompeius, Antonius, Cato en andere trotse mannen zijn allen bedrogen en wisten het, maar maakten er geen drukte over.’

En wat als we wel in haar greep raken? Welke gevaren dreigen dan?

Razende onrust

‘Wanneer de jaloezie die arme, zwakke wezens zonder weerstand eenmaal in haar greep krijgt, is het treurig te zien hoe wreed ze erdoor getiranniseerd en dooreengeschild worden. Onder de naam van genegenheid sluip zij bij hen binnen, maar wanneer ze eenmaal bezit van hen genomen heeft, zijn dezelfde feiten die aanvankelijk een reden waren voor genegenheid, nu een reden voor dodelijke haat. [...] Het is een razende onrust, die hen tot het uiterste drijft, tot het omgekeerde van wat het veroorzaakt heeft. Een goed voorbeeld hiervan was een zekere Octavius in Rome: toen die eenmaal met Pontia Posthumia had geslapen, was zijn affectie voor haar door dit genot zo toegenomen, dat hij haar ieder moment met huwelijksaanzoeken achtervolgde; maar toen hij haar niet kon overhalen, deed deze extreme liefde hem vervallen tot daden van de meest wrede en dodelijke vijandschap: hij vermoordde haar. Zo zijn ook van die andere liefdesziekte [Montaigne bedoelt jaloezie, B.Z.] de gewone symptomen huiselijke vetes, samenzweringen en complotten, en een woede, die des te knagender is omdat ze gedwongen is affectie als voorwendsel te gebruiken om zichzelf te rechtvaardigen.’

Is het mogelijk om tot verdere verdieping te komen? Ja, de volgende argumenten kunnen ons verder behulpzaam zijn.

Begeerte intomen is dwaasheid

‘Het is dus dwaas om pogingen te doen bij vrouwen een begeerte in te tomen die zo brandend is en zo in hun natuur ligt. En wanneer ik hen hoor opscheppen dat hun instelling zo maagdelijk kuis en zo koel is, lach ik hen uit: ze deïnen wat al te ver terug.’

Iets bestaat bij de gratie van zijn tegendeel

‘Maar buiten dat heeft wat de bovengenoemde vrouwen zeggen niets te betekenen, want er kan geen kuisheid of deugd zijn als er geen tegengestelde kracht is. “Die is er”, zouden ze moeten zeggen, “maar ik ben niet van plan er aan toe te geven.” Zelfs de heiligen praten er zo over. Bedoeld zijn hier vrouwen die er in volle ernst prat op gaan dat ze koud en gevoelloos zijn, en met een serieus gezicht verlangen dat wij dat geloven.’

Wat hebben we (het meest) te vrezen?

‘En als we hun gedachten niet aan banden kunnen leggen, wat willen we dan van hen? Hun daden? Maar heel wat daden waardoor hun kuisheid in gevaar kan komen, onttrekken zich aan iedere medekennis van anderen:

Vaak geschiedt wat niemand ziet. En die waar we het minst bang voor zijn, zijn misschien nog het meest te vrezen; de stille zonden zijn de ergste: Een gewone hoer vind ik minder erg.'

Grenzen zijn moeilijk te trekken...

'We kunnen moeilijk exact voor hen omschrijven welke handelingen we hun verbieden. De regels hiervoor moeten in vage, algemene termen worden gesteld. Zelfs het ideaal dat wij mannen ons van hun kuisheid vormen, is belachelijk... [...] Als ze ons tevreden willen stellen, moeten ze dus wel onzichtbaar worden en geen zintuigen meer hebben. Welnu, laten we dan maar toegeven dat bij het beoordelen van deze plicht de essentie vooral in de intentie ligt.'

'Een vrouw kan zich losbandig gedragen, maar zich qua instelling meer gebeterd hebben dan een andere, wier gedrag uiterlijk correcter lijkt.'

'Gelooft iemand dat hij slim genoeg is de vrouwen te kunnen kooien?'

Gewetensonderzoek

Bent u al op uw hoede? Laten we er niet langer omheen draaien. Hier is iemand aan het woord die ons dwingt om naar onszelf te kijken. Het wordt zo langzamerhand pijnlijk.

We moeten ons op het eigen binnenterrein terugtrekken, al verder trekkend afdalen in onszelf. Vanuit onszelf leven, niet andersom. Dat is het beroep wat Montaigne volgens mij op ons doet. Hij bevraagt en bekritiseert onze aannames, begrippen, vanzelfsprekendheden en overtuigingen. Zo gaat hij onze 'verwaandheid', 'ijdelheid' en 'blindheid' te lijf en dwingt hij ons tot een gewetensonderzoek, met het doel om niet langer anderen te beoordelen, zichzelf voor de gek te houden of anderen te veroordelen.

Ik ga nog even verder...

Verschrompelen...

'Nieuwsgierigheid is nooit goed, maar in dit geval fataal. Het is waanzin om duidelijkheid te willen over een kwaad waartegen geen middel bestaat dat het niet erger en ernstiger maakt, waarvan de schande vooral door jaloezie toeneemt en algemeen bekend wordt en waarvan de wraak, in plaats van ons te genezen, onze kinderen treft. Zoekend naar moeilijk te vinden bewijzen verschrompelt en sterft u.'

Woede

Montaigne citeert Plutarchus: 'Wind je over de feiten niet op, ze hebben schijt aan je kwaai kop.'

Het brandmerk van de hoorndrager

'Men maakt zich niet minder vrolijk over degene die moeite doet er iets aan te doen, dan over degene die van niets weet. Het brandmerk van de hoorndrager is onuitwisbaar: wie het eenmaal heeft gekregen, komt er nooit meer af.'

Morele kracht

'Ik ken wel honderd respectabele heren, die in alle eer bedrogen echtgenoot zijn en er niet minder hoog om worden geacht. Een fatsoenlijk man wordt erom beklaagd, niet veracht. Zorg ervoor dat uw morele kracht uw ongeluk overstraalt...'

Met wie kunt u erover praten?

'Een ellendige hartstocht is het, en bovendien één waar u met niemand over kunt praten, want aan welke vriend waagt u het uw problemen toe te vertrouwen?'

Evaluatie

Het hele punt is of het zwaartepunt van je leven *in* of *buiten* jezelf ligt. Vroeg of laat komt deze vraag op tijdens je levensreis. Het mag wellicht wat schematisch klinken maar het is volgens mij wel behulpzaam om tot nadere afwegingen te komen.

Zolang het zwaartepunt buiten jezelf ligt, is niet het overspel het pijnlijkste maar het idee van over de tong te gaan. We zijn dan slechts datgene wat we in andermans ogen zijn; (nog) niet in staat om zoiets als liefde te geven of te ontvangen.

Ik vind overigens dat Montaigne ons dit externe zwaartepunt met té grote stelligheid toeschrijft en verwijt.

Als het zwaartepunt meer in onszelf ligt zijn we niet zo afhankelijk van onze omgeving. Hebben we meer mogelijkheden om ons zoiets als een ‘belangeloze aanschouwing’ van onze omgeving, de wereld, van onszelf, eigen te maken. Doorzien we al snel onze eigen onoprechtheden. Kunnen we een gelatenheid, een zekere interesseloosheid van alles wat er passeert aan gebeurtenissen en incidenten op onszelf veroveren.⁶

Maar wat als we dat niet kunnen? Als blijkt dat we gewone, kwetsbare mensen zijn? Dan is het te hopen dat het noodlot of toeval van list en bedrog, overspel en wat dies meer zij aan ons huis voorbijgaat.⁷

Het is niet zo dat we in een handomdraai dit zwaartepunt kunnen verleggen, we veranderen (dat) niet zo gemakkelijk. We zijn wie we zijn, en zolang dit het geval is handelen we in overeenstemming met ons temperament en onze (on)vermogens.

Montaigne beveelt in overspel-omstandigheden vindingrijkheid aan. Maar ik denk dat hij onze mogelijkheden in deze omstandigheden schromelijk overschat.⁸

Hoe dan ook, of je partner het houdt met een ander of niet, je hebt het zelfonderzoek dat Montaigne zo nadrukkelijk voorschrijft. Je moet zijn krachtige argumenten taxeren. Natuurlijk zonder je al te veel op de borst te kloppen. Deze argumenten met al hun nuances, zonder je goede humeur te verliezen, je eigen zien te maken. Daarmee voorkom je overhaaste stappen die je later gaat betreuren. Zo kun je je met de goede argumenten van een plaaggeest verlossen of iemand waar je van houdt wellicht behouden.

Ik weet niet hoe het u vergaat, maar het lijkt wel alsof Montaigne een nieuw soort zuiverheid propageert. Vermoedelijk komt dat door zijn voortdurende gehamer op het disfunctionele. Daarom wil ik een ‘middenweg’ bepleiten. Ik geloof namelijk niet in of-of situaties maar eerder en meer in mengvormen. U en ik hoeven geen onfeilbare mensen te worden of hardnekkige zelfloochenaars te blijven. Er bestaat toch ook nog zoiets als de gulden middenweg? Noch het een, noch het ander!

Montaigne is een eigentijdse codekraker. Hij sloopt met verve en tomeloze energie ons zelfbeeld. Prikt dwars door onze maskerade heen. Demonstreert uw en mijn slechtheid, of beter gezegd onze menselijkheid. Hij brengt onze innerlijke conflicten aan het licht. Het bijzondere is nu dat hij dat doet op een wijze zonder dat we ons betrappt weten; hij weet ons zo te bespelen dat wij

⁶ Meister Eckhart spreekt van ‘Gelassenheit’; ‘[...] opdat God geboren wordt in de ziel en de ziel wordt geboren in God’.

⁷ Montaigne is de mildheid zelf! Bijvoorbeeld in ‘Beoordeel onze handelingen naar onze bedoeling’ lees ik: ‘Wij kunnen niet aan verplichtingen gehouden worden die onze krachten en middelen te boven gaan.’

⁸ Montaigne zegt over dergelijke overspel-omstandigheden: ‘Men moet zijn vindingrijkheid gebruiken.’

in plaats van boos te worden, moeten glimlachen om onszelf en elkaar. Alleen al daarom is het nuttig en vermakelijk om deze vrijdenker te lezen.

De lichten heb ik intussen alweer aangedaan. Ik blader het boek opnieuw door. Wij wonen midden in de stad, desondanks is het hier opvallend stil, op de merels in onze binnentuin na, die elkaar vol hartstocht toezingen.

Mijn vragen zijn beantwoord. Grenzen tussen eerbaarheid en oneerbaarheid zijn moeilijk scherp te trekken en van meerdere factoren afhankelijk. Degenen die u het tegenovergestelde willen doen geloven, moet u maar laten kletsen. Ik – en hopelijk u – weet intussen beter: er zijn wel degelijk omstandigheden denkbaar dat uw partner overspelig en tegelijkertijd eerbaar is. Maar wat daarop volgt, vooronderstelt een elasticiteit van verhoudingen en vergt een onafhankelijkheid van geest die er in veel gevallen in beperkte mate is of zal zijn.⁹ Het zal u en uw partner hoe dan ook veel kopzorg en narigheid bezorgen. Dat wel, maar dat is iets anders.

Plotseling doorzie ik de achtergrond van mijn aanvangsonrust. Het is de spagaat tussen twee uitersten: uitbundig plezier en behoedzaamheid. Plezier omdat Montaigne me steeds laat zien dat onze motieven niet zo zuiver zijn als we onszelf en onze omgeving willen laten geloven. Van zijn zie-je-wel-het-is-toch-anders heb ik bijzonder genoten. Behoedzaamheid omdat ik me, zonder valse bescheidenheid voor te wenden, heb gewaagd in de omgeving van een grote en vrijmoedige geest. Op het moment dat ik deze tegenspraak doorzie, komt wonderlijk genoeg mijn oude vertrouwde kalmte weer over mij en is mijn ongedurigheid opgelost, verdwenen.

Mijn geliefde vraagt of ik een glaasje wijn kom drinken. Het is inderdaad tijd om te stoppen en af te ronden.

Uiteindelijk draait het bij Montaigne, volgens mij, om een mooi – zeer nastrevenswaardig – ideaal. Dat is om een vrij mens te worden, (geheel of gedeeltelijk) bevrijd van allerlei gemakkelijke meningen en invloeden, valse sentimenten, leugens om bestwil, zonder onze verlangens te ontkennen of te sublimeren. Maar ook en vooral blij, tevreden en dankbaar met onszelf, samen met de mensen om ons heen, hoe vreemd of gek die ook mogen doen of zijn – als afspiegeling van onszelf.

Uit het bovenstaande mag blijken dat een balans vinden tussen gewetensonderzoek en *zelfaanvaarding* geen simpele opgave is, we kunnen gemakkelijk verdwalen. Het wordt er niet eenvoudiger op als we ons realiseren dat er daarbij onvoldoende en betrouwbare aanwijzingen of bronnen zijn waaruit we rechtstreeks kunnen putten. Er zijn meer blaaskaken dan wijze en verstandige mensen in deze wereld; ook ons eigen oordeel is niet zelden vertroebeld. Een weg vinden in het leven is bij nadere beschouwing geen eenvoudige opgave is.

Daarom is het van belang om een leermeester, of begeleider te zoeken die ons behulpzaam is om onze weg te vinden in de doolhof van het leven of iemand die ons inspireert om zelfstandig op pad of op reis te gaan. We moeten dit reizen overigens niet al te letterlijk opvatten, het kan ook gaan om een leidende idee of stelsel van denkbeelden, waarbij we geen stap buiten de deur zetten.¹⁰ Het een hoeft het ander niet uit te sluiten.

We moeten of we willen of niet leren kaf en koren, goed en slecht van elkaar te onderscheiden. Voor welke begane misstappen moeten we nu of straks boeten en voor welke juist niet of krijgen

⁹ Gemiddeld eindigt op dit moment zo'n 36% van de huwelijken in een echtscheiding. Bron: CBS.

¹⁰ Ik denk hier bijvoorbeeld aan het epicurisme of 'de wil' bij Schopenhauer, daarover later meer.

we wellicht later lof toegezwaard? Welke figuren en instituties hebben daar zeggenschap over? Op welke achterliggende waarden en meningen baseren deze hun oordelen en aanwijzingen?

Hoe vinden en houden zij 'het juiste midden' aan, hebben ze daar weet van? Om hier verder inzicht in te krijgen ga ik in de volgende tekst naar *de hel* – gesitueerd in de late middeleeuwen – van Dante Alighieri. Vergilius is Dante's leermeester en geleider door de hel. Montaigne beschouwde Vergilius ook als een belangrijke bron voor inspiratie en wijsheid. Vergilius was voor Montaigne niet alleen een belangrijk leermeester maar ook de dichter uit de Oudheid die hij het meest bewonderde.¹¹

© Bram Zoon (2015)

¹¹ Aldus Hans van Pinxteren in het voorwoord bij diens vertaling van dit essay, getiteld *De sporen van het vuur*, Atheneum – Polak & Van Gennep, 1996.